

Praca socjalna, jako narzędzie wpływu na aktywność mieszkańca Domu Pomocy Społecznej dla osób w podeszłym wieku

Człowiek ze swej natury jest istotą myślącą, która idąc drogą życia nieustannie pragnie odkrywać otaczający go świat i samego siebie, bez względu na czas, wiek i miejsce w którym się znajduje. Zachowanie to uzależnione jest od woli człowieka, jego dojrzałości i mądrości. To zaś wpływa na ludzką aktywność w dążeniu do ciągłego ubogacania.

Rozwój to dążenie do pewnego celu, który człowiek jest w stanie osiągnąć dzięki wiedzy. To droga na której ciągle na nowo odkrywa on wartość, piękno, ale i trudy życia. Rozwój to aktywność, która przejawia się, poprzez odpowiedzialne działanie człowieka, pogłębiające jego rozwój intelektualny, dzięki któremu kształtuje on w sobie pozytywne myślenie otwarte na nową rzeczywistość. Aktywność może przejawiać się między innymi dążeniem do poprawy jakości swojej pracy zawodowej, wzmocnienia i pielęgnacji życia rodzinnego, zaangażowania w pomoc osobom chorym, samotnym, skrzywdzonym przez życie, jak i osobom w podeszłym wieku, które z różnych przyczyn obecnie lub w przyszłości zamieszkają w Domu Pomocy Społecznej.

Kiedy zaczyna brakować sił i aktywność człowieka słabnie z powodu różnych dolegliwości, wówczas bywa tak, że osoba w podeszłym wieku zostawia swoje dotychczasowe miejsce zamieszkania i przychodzi do Domu Pomocy Społecznej. Nie zostawia jednak siebie, swojego wewnętrznego bogactwa i bagażu doświadczeń. Samemu przejściu mogą jednak towarzyszyć obawy, niepewność, rozterki, stres i wewnętrzny ból. Stan ten może być bólem psychogennym, który według Elżbiety Trypka „jest reakcją organizmu na stres”.¹ Są jednak i takie osoby, które widzą dla siebie w tej zmianie nadzieję na lepsze jutro. Dla jednych, jak i drugich Dom Pomocy Społecznej nie może być tylko instytucją, spełniającą obowiązujące prawem standardy, ale przede wszystkim, to ich nowe miejsce pobytu ma być dla nich prawdziwym Domem, dającym nadzieję na lepsze życie. Zgodnie z ustawą o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku (tekst jednolity Dz. U. z 2015r., poz. 163) „osobie wymagającej całodobowej opieki z powodu wieku, choroby lub niepełnosprawności, niemogącej samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu, której nie można zapewnić niezbędnej pomocy w formie usług opiekuńczych, przysługuje prawo do umieszczenia w domu pomocy społecznej”.²

Zanim jednak osoba w podeszłym wieku trafi do takiego Domu, po zakończonej procedurze administracyjnej, związanej z przeprowadzeniem wywiadu środowiskowego przez Ośrodek Pomocy Społecznej z danego terenu, poprzedzonej złożonym przez seniora wnioskiem o przyjęcie do Domu, zebranej dokumentacji i wydaniu przez powołane do tego instytucje decyzji administracyjnych – o skierowaniu, odpłatności i umieszczeniu, pracownik socjalny danego Domu Pomocy Społecznej, odwiedza przyszłego mieszkańca

¹ S. Mordarski, E. Trypka, *Oswoić ból. Jak skutecznie radzić sobie z bólem fizycznym i psychicznym w wieku senioralnym*. Seria „Biblioteka Nestora”. Tom VI. Dolnośląski Ośrodek Polityki Społecznej. Wrocław 2013r., s. 142.

² Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12.03.2004r. (tekst jednolity Dz. U. z 2015r., poz. 1630, art. 54.

w jego miejscu zamieszkania, celem dokonania diagnozy jego dotychczasowej sytuacji życiowej przed przyjęciem do Domu.³ Diagnoza ta, określając stan fizyczny i psychiczny danej osoby, będzie stanowiła punkt wyjścia do pracy z przyszłym mieszkańcem Domu Pomocy Społecznej.

Od momentu rzeczywistego zamieszkania osoby w podeszłym wieku w powyższym Domu, swoją pomocą służy seniorowi personel wraz z kadrami zarządzającą. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 23 sierpnia 2012 roku w sprawie domów pomocy społecznej, podstawą pracy z mieszkańcem Domu są jego potrzeby, które realizują pracownicy bezpośrednio zaangażowani w opiekę seniora. W tym też celu powołane zostały na terenie Domu zespoły terapeutyczno – opiekuńcze, których głównym zadaniem jest opracowanie z udziałem mieszkańca indywidualnego planu wsparcia. Jego działanie koordynuje pracownik pierwszego kontaktu, którego wskazuje senior w ramach swoich możliwości zdrowotnych.⁴ Codzienna szeroko rozumiana praca socjalna z osobą w podeszłym wieku w ramach zespołu, opiera się na pielęgnacji, opiece lekarskiej, terapii zajęciowej, pracy kulturalno – oświatowej, rehabilitacji, kontaktach i współpracy z rodziną mieszkańca, spotkaniach z duchownym danego wyznania seniora i uczestnictwie w sprawowanej liturgii oraz wielu innych czynnościach opiekuńczych.

W ramach indywidualnego planu wsparcia mieszkańca, realizowane są zadania związane z usługami bytowymi, opiekuńczymi, wspomagającymi i edukacyjnymi, zgodnie z obowiązującym standardem.⁵ Pracownik pierwszego kontaktu na bieżąco zapisuje w nim uwagi dotyczące sprawowanej opieki nad mieszkańcem. Także senior jest poinformowany przez zespół terapeutyczno – opiekuńczy i pracownika pierwszego kontaktu o możliwości wpisania w omawianym planie swoich uwag na temat opieki. Po półrocznym pobycie mieszkańca w Domu i realizowanej z nim pracy terapeutycznej i opiekuńczej, indywidualny plan wsparcia, powinien być gotowy zgodnie z obowiązującym rozporządzeniem. Wówczas na podstawie dotychczasowo sprawowanej opieki nad mieszkańcem, można określić cele długoterminowe i cele krótkoterminowe, które oczywiście będą ulegały zmianie. Istotą danego celu, jest możliwość jego realizacji przez seniora.⁶

Podstawą profesjonalnego pomagania jest umiejętność słuchania i umiejętność rozmowy, jak również komunikacja werbalna i komunikacja niewerbalna. Etyka pomagania i związane z nią zasady kształtują wzajemne relacje pomiędzy mieszkańcem Domu a opiekującym się nim pracownikiem. Ich przestrzeganie wiąże się z tym, że:

³ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 23.08.2012r. w sprawie domów pomocy społecznej (Dz. U. z 2012r., poz. 964).

⁴ Tamże,

⁵ Ustawa o pomocy społecznej..., art. 55.

⁶ Opracowano na podstawie indywidualnych planów wsparcia mieszkańca, realizowanych przez Domy Pomocy Społecznej z którymi współpracuje autor niniejszego artykułu.

1. opiekując się osobą w podeszłym wieku, pracownik będzie traktował ją indywidualnie, nie będzie ulegał pierwszemu wrażeniu, nie będzie etykietował oraz nie będzie szufladkował mieszkańca, którym się opiekuje,
2. w trakcie pracy z seniorem, pracownik będzie motywować podopiecznego do jego aktywizacji, która stopniowo w ramach możliwości zdrowotnych ma doprowadzić mieszkańca do samodzielności. Ważną rolę odgrywa tutaj umiejętność opiekuna do przekonania seniora o zasadności podejmowanych przez niego działań,
3. pracując z mieszkańcem Domu Pomocy Społecznej, opiekun zachowa obiektywizm, unikając tym samym nie profesjonalnego zachowania, polegającego na litowaniu się i utożsamianiu z podopiecznym. Nie tego potrzebuje mieszkaniec. Jego oczekiwania związane są z pomocą polegającą na wsparciu, nadziei, wzmocnieniu a nie okazywaniu słabości. Opiekun ma być dla seniora mocnym filarem na którym będzie mógł się oprzeć,
4. komunikacja z mieszkańcem musi przebiegać w sposób otwarty, bez uprzedzeń i ocenienia mieszkańca.

Chris Beckett w swojej książce na temat „podstawy teorii dla praktyków pracy socjalnej” stwierdza, że „jeżeli wymagana zmiana polega na zapewnieniu osobie starszej regularnej kąpieli lub ciepłego posiłku w ciągu dnia, to nie potrzebujesz skomplikowanej teorii, żeby stwierdzić, jakie działania należy podjąć, co wcale nie znaczy, że nie potrzeba wyobraźni i umiejętności, żeby zaspokoić te potrzebę w możliwie najlepszy sposób”.⁷

Profesjonalizm pracowników Domu Pomocy Społecznej, to autentyczne zaangażowanie się w pracę na rzecz dobra mieszkańca. Praca w pomocy społecznej, to wyzwanie, któremu nie każdy potrafi sprostać. Praca ta nie wymaga skomplikowanych teorii, o których mówi Beckett, ale wiedzy, mądrości i często rozsądku. Czasem wystarczy po prostu być, po to, by mieszkaniec czuł się bezpiecznie. Bardzo ważne są pierwsze relacje i wrażenia osoby w podeszłym wieku przychodzącej do Domu. To istotny moment, którego pracownik nie może przegapić ani zmarnować. Każdy senior przychodzi do Domu Pomocy Społecznej, bo potrzebuje pomocy profesjonalistów. Analiza słowa „pomoc” w rozumieniu socjalnym, to dążenie do odzyskania mocy i siły. Tego właśnie oczekuje osoba w podeszłym wieku, która zdecydowała się na tę formę pomocy. Głównym zadaniem pracownika zespołu terapeutyczno – opiekuńczego jest udzielanie wsparcia i pomocy mieszkańcowi w odzyskaniu energii niezbędnej do poprawy jego życia. Według Józefa Młyńskiego „działanie profesjonalne, to przede wszystkim realizacja rzeczywistego, a nie ‘papierkowego’ załatwiania spraw klienta poparte możliwie dużą wiedzą na jego temat, szeroko rozumianymi kompetencjami oraz doświadczeniem”.⁸

⁷ Ch. Beckett, Podstawy teorii dla praktyków pracy socjalnej. Przekład M. Jasiński, B. Maliszewska. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej. Warszawa 2010, s. 57.

⁸ M. J. Młyński, Człowiek wobec pomocy ... Zarys pracy socjalnej. Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos” 2009, s. 151.

Praca socjalna, jako narzędzie wywierania wpływu na mieszkańca Domu Pomocy Społecznej, dzięki etycznej podstawie pomaga kształtować wzajemne relacje pomiędzy opiekunem a mieszkańcem. Jolanta Kędzior uważa, że praca socjalna, jako niematerialna forma pomocy, obejmuje swoim zasięgiem między innymi: „poradnictwo, pomoc w załatwianiu spraw bytowych i urzędowych, ułatwianie kontaktów z otoczeniem. Jest w znacznym stopniu działalnością prewencyjną, mającą doprowadzić do integracji osób starszych z otoczeniem”.⁹

Praca socjalna z osobą w podeszłym wieku, przebywającą w Domu Pomocy Społecznej, to profesjonalna relacja pracownika z mieszkańcem, bez względu na wykonywane przez niego stanowisko, począwszy od pokojowej do dyrektora Domu. Podstawą tej relacji jest odpowiedzialność za podopiecznego. Tego rodzaju podejście, to określona przez ustawodawcę działalność zawodowa, która w swojej istocie ma służyć najbardziej potrzebującemu człowiekowi, poprzez wzmacnianie i przywrócenie go do życia pełnego nadziei na lepszą przyszłość.¹⁰ Mądrość pracy z mieszkańcem, oparta jest na empatii, cierpliwości, zrozumieniu i szacunku. Helena Radlińska, pisząc o sensie pracy społecznej rozumianej dzisiaj, jako praca socjalna stwierdza, że „polega ona na przekształcaniu warunków życia i rozwoju za pomocą rozbudzanych i usprawnianych sił ludzkich”.¹¹ Wywieranie wpływu na mieszkańca Domu w ramach pracy socjalnej, polega zatem na umiejętności wskazywania mu przez pracownika nowych możliwości jego aktywnego życia, które on zaakceptuje lub je odrzuci. To długotrwała praca wymagająca czasu i cierpliwości, jednak warto ją podjąć. Zdaniem Józefa M. Młyńskiego praca socjalna „obejmuje działania profesjonalne, mające u podłoża relacji ludzkich, poprawę ich koegzystencji, poprawę warunków życia, rozwiązywanie problemów społecznych, a także złagodzenie ludzkiego cierpienia”.¹²

Praca socjalna stanowi zatem istotę pozytywnego pomagania, które ma na nowo odbudować w życiu seniora świadomość bycia potrzebnym, chęć stawiania przed sobą nowych zadań bez względu na wiek. Jest ona zaproszeniem mieszkańca do działania w jego dojrzałej młodości. Według Adama A. Zycha „przedłużyć okres aktywności twórczego życia, zachować zdrowie i zdolność do pracy, przesunąć starość na jeszcze późniejszy czas – to nie tylko ważne zadanie życiowe każdego człowieka, ale również istotne zadanie społeczne państwa. Dotyczy ono bowiem generacji, która posiada ogromne doświadczenie życiowe i zawodowe oraz wnosi autentyczny wkład w życie ekonomiczne i kulturalne kraju”.¹³

⁹ J. Kędzior, Wybrane aspekty starzenia się i starości [w:] J. Kędzior, A. Ładyżyński (red.), Współczesne wyzwania pracy socjalnej. Dolnośląska Wyższa Szkoła Służb Publicznych „ASESOR” we Wrocławiu, s. 178 – 179.

¹⁰ Ustawa o pomocy społecznej...art.6 pkt.12

¹¹ D. Lalak., T. Pilch., (red.) Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej. Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”. Warszawa 1999, s.195-196.

¹² M.M. Młyński, Człowiek wobec pomocy..., s.68.

¹³ A.A. Zych, Człowiek wobec starości. Szkice z Gerontologii Społecznej. Biblioteka Pracownika Socjalnego. Katowice 1999, s.97.

Andrzej Mielczarek wskazuje na fakt, że starość będąc długofalowym procesem, wymaga kompleksowej pomocy. Fachowe wsparcie osoby w podeszłym wieku, opiera się między innymi na umiejętności słuchania i możliwości poufnej rozmowy mieszkańca Domu z osobą sprawującą nad nim opiekę. Chęć podzielenia się przez seniora swoimi problemami i radościami dnia codziennego, ale również potrzeba dzielenia się osobistymi, często skrytymi odczuciami, wskazuje potrzebę ubogacenia i lepszego rozumienia swojej starości.¹⁴ Osoba w podeszłym wieku przebywająca w Domu Pomocy Społecznej potrzebuje opiekuna, któremu może zaufać. Codzienna praca z seniorem systematycznie wyzwała w nim pozytywne myślenie, które pomaga mu zaakceptować rzeczywistość w której się znalazł. Według Izabeli Serafin „mówiąc o codzienności, warto zaznaczyć, iż w życiu ludzi starszych dzień codzienny odgrywa duże znaczenie. Każdy człowiek posiada własny obszar codzienności, który jest czymś, czego doświadczamy i co jest nam znane. Bez względu na to, jak będziemy rozumieć dzień codzienny, jest on bardzo bliski człowiekowi dorosłemu i stawia przed nim wiele wyzwań”.¹⁵

Szeroko rozumiana praca socjalna, będąca narzędziem wpływu na aktywność mieszkańca i jego prawidłową opiekę, realizowana jest również poprzez prowadzoną dokumentację, to jest obowiązujący Regulamin organizacyjny Domu, określający między innymi zakres i poziom usług świadczonych przez Dom, zasady jego funkcjonowania, prawa i obowiązki mieszkańca, zadania zespołu terapeutyczno – opiekuńczego oraz wiele innych zadań. Procedury, zasady i instrukcje wprowadzone zarządzeniem Dyrektora Domu, określają postępowanie pracownika w różnych sytuacjach sprawowanej opieki nad mieszkańcem. Należą do nich między innymi procedura przyjęcia mieszkańca do Domu Pomocy Społecznej, procedura prowadzenia akt osobowych mieszkańca, procedura załatwiania skarg, wniosków, próśb i interwencji mieszkańców, procedura dotycząca postępowania w zakresie wydawania leków, procedura zapobiegania odleżynom i postępowania z mieszkańcem z odleżyną, procedura postępowania przy kierowaniu i pobycie mieszkańca w szpitalu, procedura postępowania dotycząca osób uzależnionych od alkoholu, zasada poszanowania podstawowych praw mieszkańca i zaspokajania jego potrzeb, instrukcja postępowania przy karmieniu mieszkańca obłożnie chorego oraz wiele innych istotnych dla prawidłowej opieki nad seniorem procedur, zasad i instrukcji.¹⁶ Według Chrisa Becketta „praca socjalna w jej różnych formach odnosi się do wielostronnych, złożonych transakcji zachodzących między ludźmi a ich środowiskami. Jej misją jest umożliwienie wszystkim ludziom rozwoju pełnego potencjału, wzbogacenie ich życia i zapobieganie dysfunkcjom. Profesjonalna praca socjalna skupia się na rozwiązywaniu problemów i zmianie”.¹⁷

¹⁴ A. Mielczarek, Człowiek stary w Domu Pomocy Społecznej. Z perspektywy polityki społecznej i pracy socjalnej. Wydawnictwo Edukacyjne „AKAPIT” s.c. Toruń 2010, s. 326-327.

¹⁵ I. Serafin, Odkrywanie codzienności ludzi starych drogą do ich (z)rozumienia [w:] A.A. Zych (red.), Poznań, zrozumieć i zaakceptować starość. Wybór materiałów konferencyjnych. Łask, 2012, s.76.

¹⁶ Opracowano na podstawie dokumentacji obowiązującej w Domach Pomocy Społecznej z którymi współpracuje autor niniejszego artykułu.

¹⁷ Ch. Beckett., Podstawy...,s.15.

Mieszkaniec Domu Pomocy Społecznej często nie wyraża chęci do współpracy z opiekunem. Jedną z przyczyn takiego zachowania może być brak motywacji do zrozumienia sensu swojego wysiłku. Jednak pracownik pierwszego kontaktu musi ciągle na nowo zachęcać go do prowadzenia aktywnego życia. Według Wiesława Ciczkowskiego „ma to być dopomożenie podopiecznemu w uruchamianiu jego własnych potencjalnych możliwości (sił ludzkich), z których istnienia może on nie zawsze sobie zdawać sprawę”.¹⁸ W takiej sytuacji osoba opiekująca się seniorem, powinna przeanalizować dotychczasową pracę i zastanowić się nad przyczyną takiego zachowania. Ważne jest by tę sytuację przedyskutowała z członkami zespołu terapeutyczno – opiekuńczego w celu podjęcia działań zmierzających do poprawy samopoczucia mieszkańca. Często zbyt mocne przeświadczenie opiekuna o swojej fachowości w pracy z seniorem może przynieść odwrotny skutek. Czasem potrzeba zdobyć się na trochę pokory, przeanalizować swoje relacje opiekuńcze z mieszkańcem, po to by zrozumieć postawę i zachowanie seniora w danej sytuacji. Co jakiś czas pracownik pierwszego kontaktu powinien zadać sobie pytanie – na ile ja znam osobę, którą się opiekuje, a na ile ona poznała mnie ? Tego rodzaju podejście stanowi podstawę profesjonalizmu w pracy socjalnej. Wówczas łatwiej będzie pracownikowi zauważyć, to co stoi mieszkańcowi na przeszkodzie i hamuje jego przełamanie do tego, by czuć się znowu potrzebnym. Trzeba to umieć dostrzec. Odpowiednie podejście i praca opiekuna może sprawić, że osoba w podeszłym wieku wyzwoli w sobie pozytywne myślenie, które zachęci go do współpracy z wszystkimi pracownikami zespołu terapeutyczno – opiekuńczego. Wybitny pedagog Kierkegaard zwracając uwagę na umiejętność pomagania stwierdza: „Zaprawdę, aby pomóc innemu muszę pojmować więcej niż on – ale przede wszystkim pojmować to, co on pojmuje”.¹⁹

Praca socjalna z mieszkańcem Domu Pomocy Społecznej, to partnerstwo, które jest drogą. Senior idąc po niej odnajduje w sobie systematycznie siłę. Objawia się ona poprzez samoświadomość tego, że pomimo iż jestem osobą w podeszłym wieku, to nadal potrafię, dam radę, pomimo napotykanym trudności idę dalej, mimo choroby chcę się leczyć, pomimo napotykanego samotności nie będę osobą samotną, mam w sobie pokój, dlatego moje życie ma nadal sens. Zdaniem Ewy Kantowicz „praca socjalna jest profesjonalnym działaniem zawodowym, realizowanym w określonej przestrzeni społecznej i czasie, a niezależnie od tego, jaki przybiera charakter, ukierunkowana jest na zmiany, rozwiązywanie problemów i pomoc jednostkom, grupom lub zbiorowości w osiągnięciu przez nich satysfakcjonującego poziomu życia”.²⁰

Praca socjalna, jako narzędzie wpływu na aktywność mieszkańca Domu Pomocy Społecznej dla osób w podeszłym wieku ma na celu motywowanie seniora do aktywności

¹⁸ W. Ciczkowski, *Pomoc społeczna* [w:] D. Lalak, T. Pilc (red.), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*. Wydawnictwo Akademickie „ŻAK”. Warszawa 1999, s. 196.

¹⁹ S. Kierkegaard, *Punkty widzenia na moją działalność pisarską*. Dzieła zebrane. Cyt. za: J.A Bjorkoe, *Pomoc do samopomocy*. Szkoła Kofoeda w Kopenhadze. Instytut Służby Społecznej. Kobenhavn – Warszawa 1997, s.300.

²⁰ E. Kantowicz, *Pedagogika (w) pracy socjalnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego w Olsztynie. Olsztyn 2012, s.11.

i akceptacji starości. Podopieczny starając się pokonywać codzienne trudności, na nowo odnajduje w sobie radość dojrzałego życia. Świadomość własnej wartości i ciągłego stawiania przed sobą nowego celu, daje osobie w podeszłym wieku poczucie, że nadal jest ważna i potrzebna.

Bibliografia:

1. Beckett Ch., Podstawy teorii dla praktyków pracy socjalnej. Przekład M. Jasiński, B. Maliszewska. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej. Warszawa 2010,
2. Ciczkowski W., Pomoc społeczna, [w:] D.Lalak, T. Pilch (red.) Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 1999,
3. Kantowicz E., Pedagogika (w) pracy socjalnej. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko – Mazurskiego w Olsztynie. Olsztyn 2012,
4. Kędzior J, Wybrane aspekty starzenia się i starości. [w:] J.Kędzior, A. Ładyżyński (red.) Współczesne wyzwania pracy socjalnej. Dolnośląska Wyższa szkoła Służb Publicznych „ASESOR” we Wrocławiu,
5. Kierkegaard S., Punkty widzenia na moją działalność pisarską. Dzieła zebrane. Cyt. Za: J.A. Bjorkoe, Pomoc do samopomocy. Szkoła Kofoeda w Kopenhadze. Instytut Służby Społecznej. Kobenhavn – Warszawa 1997,
6. Lalak D., Pilch T., (red.) Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. Warszawa 1999,
7. Mielczarek A., Człowiek stary w Domu Pomocy Społecznej. Z perspektywy polityki społecznej i pracy socjalnej, Wydawnictwo Edukacyjne “AKAPIT” s.c. Toruń 2010,
8. Młyński M.J., Człowiek wobec pomocy... Zarys pracy socjalnej, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos” 2009,
9. Mordarski S., Trypka E., Oswoić ból. Jak skutecznie radzić sobie z bólem fizycznym i psychicznym w wieku senioralnym. Seria „Biblioteka Nestora” Tom VI. Dolnośląski Ośrodek Polityki Społecznej. Wrocław 2013r.,
10. Serafin I., Odkrywanie codzienności ludzi starych droga do ich (z)rozumienia [w:] A.A Zych (red.) Poznać, zrozumieć i zaakceptować starość. Wybór materiałów konferencyjnych. Łask, 2012,
11. Zych A.A. , Człowiek wobec starości. Szkice z Gerontologii Społecznej, Biblioteka Pracownika Socjalnego. Katowice 1999,

Akty prawne:

1. Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12.03.2004r. (tekst jednolity Dz. U. z 2015r., poz. 163),
2. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 23 sierpnia 2012r., w sprawie domów pomocy społecznej (Dz. U. z 2012r., poz. 964)